

Vergi Ahlakı ve Sosyal Sermaye

Özet

Bu çalışmada vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişki sıralı Probit yöntemi kullanılarak araştırılmaktadır. Çalışmada Dünya Değerler Anketi'nin 46 ülkeyi kapsayan 2008 verileri kullanılmıştır. Sıralı Probit modelinde din, cinsiyet, medeni durum, eğitim gibi vergi ahlakını açıklayan değişkenler ile birlikte sosyal sermaye değişkeni de analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, sosyal sermayenin vergi ahlakı belirleyicilerinden biri olduğunu göstermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyicileri tartışılmıştır. İkinci bölümde ise sosyal sermaye kavramı tanımlanmıştır. Modelde kullanılan veri, model ve yöntem bölümünden sonra elde edilen bulgular sunulmuştur.

Hilmi ÇOBAN¹
Fatih DEYNELİ²

Anahtar Kelimeler: *Vergi ahlakı, Sosyal sermaye, sıralı probit modeli*

Tax Morale and Social Capital

Abstract

This study investigates the relationship between tax morale and social capital with ordered Probit method. We use the World Values Survey 2008 data which covering 46 countries. The results show that the social capital is one of the determinants of tax morale. We discuss tax morale and its determinants in the first section. We define the concept of social capital in the second section. After the model, data and methodology section, we present findings.

Keywords: *Tax morale, social capital, ordered probit model*

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü,
hilmicoban@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü,
fdeyneli@pau.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsanlar niçin vergi öder? Bir ekonomik birim olarak insanların tüketim, tasarruf vb. davranışları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olan vergi ile ilgili olarak mükellefin sahip olduğu ödeme güdüsünün, yalnızca cezalandırıcı ve caydırıcı etkilere bağlanması eksik bir yaklaşım olacaktır. Bireylerin (vergi mükelleflerinin) vergi ile ilgili olarak, vergi kanunlarına uygun davranışlarının temelinde, mükellefin gönüllü uyumunu sağlayan faktörler yatmaktadır.

Mükellefin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen birçok farklı sınıflandırma bulunmakla birlikte, farklı sınıflandırmaların tamamında yer alan “vergi ahlakı” ve vergi ahlakını etkileyen temel unsurlardan olan “sosyal sermaye” ilişkisi, çalışmanın temel inceleme alanını oluşturmaktadır. Vergi ahlakı kavramı, dış baskılar (ceza, denetim vb.) olmaksızın, mükellefin tamamen içsel motivasyonu ile oluşan vergiyi ödeme davranışdır. Vergi ahlakı ekonomik, sosyal, siyasal ve dinsel birçok faktöre bağlı olarak vergi ödeme davranışı üzerinde etki de bulunabilmektedir. Siyasal faktörler içinde yer alan sosyal sermaye, vergi ahlakı ile pozitif ilişki içinde mükellefin vergiye gönüllü uyumunu etkilemektedir.

Sosyal sermayenin bir değişken olarak vergi ahlakı üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması, sosyal sermayenin doğru ve güvenilir olarak ölçülebilmesine bağlıdır. Vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, Dünya Değerler Anketi'nin “güven” kavramına ilişkin verileri kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada vergi ahlakı ve vergi ahlakının belirleyicileri arasındaki ilişki sıralı Probit yöntemi kullanılarak ortaya konulmuştur. Kullanılan yöntem ve verilere dayalı olarak elde edilen bulgular, vergi ahlakı ve sosyal sermaye arasındaki ilişkinin yanı sıra yaş, cinsiyet, eğitim, adalet vb. farklı değişkenler açısından yorumlanmıştır.

2. Vergi Ahlakı ve Belirleyicileri

Vergi dolayısıyla bireylerin kullanılabilir gelirleri azalmakta ve kullanılabilir gelirin fonksiyonu olan kişisel tüketim ve kişisel tasarruf üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Verginin sahip olduğu bu özellik, vergi tanımlarında yer alan “vergi zorla alınır” ifadesine yön veren en önemli faktör duru-

mundadır. Vergi dolayısıyla mükellef üzerinde ortaya çıkan her türlü yük (objektif, subjektif vb.) yasal zorlamayı (vergi cezaları) beraberinde getirmektedir. Verginin, ceza sistemi üzerinden yasal bir zorlama ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra bundan daha önemli olan, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun nasıl sağlanacağıdır.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu ile ilgili araştırmalar temel bir soruya cevap aramaktadır. “İnsanlar niçin vergi öderler”. Cullis ve Lewis insanların niçin vergi ödediklerini sorusuna ilişkin üç yaklaşım ortaya koymaktadırlar. Yüksek vergi cezaları ve yakalanma olasılığını içeren şovenist (aşırı milliyetçi) yaklaşım, mali bilinç, değerler, tutumlar ve ahlak anlayışına vurgu yapan daha yumuşak (soft) yaklaşım ve şovenist yaklaşımın bazı özelliklerini devam ettirmekle birlikte bireylerin davranışlarının çok yönlü etkilerden oluştuğunu ortaya koyan ekonomi psikolojisi yaklaşımı biçiminde ele almışlardır (Cullis ve Lewis, 1997: 319-320). Teorik yaklaşımlar ve aynı zamanda yapılan ampirik çalışmalar, yasal zorlamaların mükelleflerin davranışları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymakla birlikte, vergileme alanında yapılan çalışmalar son zamanlarda daha çok mükelleflerin vergi ödeme konusundaki mali bilinci, vergi ödeme davranışları ve bunları içine alan vergi ahlakı üzerine yoğunlaşmaktadır.

1960'lı yıllarda Günter Schmolders önderliğindeki Alman bilim adamları tarafından kurulan Köln Vergi Psikolojisi Okulu tarafından başlatılan vergi ahlakı ile ilgili çalışmalar daha sonraki yıllarda artmış ve vergi ahlakı mükelleflerin devletle olan ilişkilerini belirleyen ve mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir (İzgi ve Saruç, 2011: 134). Değişen ve gelişen süreç içerisinde vergi ahlakı, bireylerin devlet ile olan ilişkisine yön veren, bu ilişki ile ortaya çıkacak olan güven-güvensizlik durumlarının belirleyicisi olan bir faktör olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Vergi ahlakı (vergiye uyum) ile kast edilen mükelleflerin gönüllü uyumudur. Elbette ki bilgi paylaşımının yoğun biçimde var olduğu, etkin bir ceza sisteminin olduğu bir ortamda vergiye uyum artacaktır (Slemrod, 2002: 8). Ancak vergi ahlakı ile asıl ortaya konmak istenen vergiye gönüllü uyumdur. Cezaların miktarı, yakalanma olasılığı gibi etkenler vergiye uyumu etkilese de, gönüllü uyu-

mu cezalar ile ilişkilendirmek imkansızdır (Frey, 2000: 5). Vergi ahlakının, vergiye gönüllü uyumu belirleyen önemli bir faktör olmasının kaynağı ceza gibi dışsal baskılar değil, içsel doğrudur.

Vergi ahlakı tanımlarında “dışarıdan bir baskı olma” durumuna vurgu yapılmaktadır (Feld ve Frey, 2007; Tosuner ve Demir, 2009; Aktan, 2012; Torgler, 2007). “İçsel motivasyon” olarak ifade edilebilen “vergi ahlakı” kavramı, mükelleflerin yasal zorlamalar bir kenara bırakıldığında ortaya çıkan, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu açıklayan en önemli husustur (Tosuner ve Demir, 2008: 357). İçsel motivasyon, vergi cezaları, yakalanma riski gibi dışsal baskı unsurları olmadığında mükelleflerin gönüllü uyumunu sağlayan önemli bir faktördür (Aktan, 2006: 126). Vergi ahlakı, insanların vergiyi ödeme veya kaçırma davranışları ile ilgili olarak kendi içlerinde oluşturdukları etiksel inanç ve değerlerdir (Saruç ve Sağbaş, 2003: 80). Vergi ahlakı mükelleflerin yakalanma riski ve yasal cezalara bağlı olmaksızın, içsel ve dışsal etkenlere bağlı olarak kendi iç dünyalarında oluşturdukları, onların vergiye ilişkin tutum ve davranışlarına yön veren inanç ve değerlerdir. Vergi ahlakı vergi denetimlerinin ve daha sert, şovenist bir yaklaşıma dayalı olarak yüksek vergi cezalarının etkisiz olduğu durumlarda dahi bireyin vergiye uyumunu kolaylaştıran ahlaki değerlerdir.

Vergi ahlakı toplumsal bir fenomendir ve vergi var oldukça etkisini ve varlığını sürdürecektir (Torgler, 2002: 657). Mükelleflerin vergiye uymuna ilişkin sahip olduğu bu öneme karşın, vergi ahlakını ölçmek ve ahlaki değerlerin etkisini ortaya koymak oldukça zordur. Bu nedenle çoğu çalışma psikolojik faktörler, kişilerin ahlaki değerleri ve toplumsal duyarlılıklar veri kabul edilerek, bağımsız değişken olarak vergi cezaları, vergi oranları ve yakalanma riskini almış ve mükellefin davranışlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak son dönemlerde vergi ahlakının belirleyicilerinin neler olduğu, mükelleflerin kendi iç dünyalarında oluşturdukları içsel motivasyonların vergiye gönüllü uyumunu nasıl etkilediğine ilişkin değerlendirmeler farklı ampirik çalışmalar ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bireylerin vergiyi ödeme ve ödememe davranışlarını etkileyen faktörler farklı şekillerde kategorize edilmiştir (Sağbaş ve Bağoğlu, 2005; Aktan ve Çoban, 2006; Dell’Anno, 2009; Torgler, 2007).

Bireylerin vergiye karşı oluşturdukları tutum ve davranışlarını ve bunlara yön veren vergi ahlakını etkileyen faktörler dört ana kategoride ele alınabilir (Aktan ve Çoban, 2006: 147).

Vergi adaleti, vergi yönetiminin kalitesi, vergi denetiminin etkinliği, vergi oranları, vergi ödeme gücü, vergi cezaları, vergi afları ve mükellefin gelir düzeyi ekonomik ve mali faktörler içinde sayılabilir.

Örf ve adetler, kültür, sosyal normlar¹ (informel kurallar) ve bireyler arası güveni *sosyal ve kültürel faktörler* içinde saymak mümkündür. *Siyasal ve yönetsel faktörler* içinde katılımcılık, iyi yönetim (yönetişim), siyasal sistemin toplumsal algısı ve devlete (kurumlara) olan güven faktörleri ele alınmaktadır. Görev ahlakı, suçluluk duygusu ise *dinsel ve etik faktörler* içinde sayılabilir.

Toplum kültürünü oluşturan sosyal normlar, bireylerin vergi ödeme ve/veya ödememe konusundaki tercihlerini etkileyen önemli faktörlerden biri olarak gösterilmektedir. Hukuki faktörler ve devletin yaptırım gücü, vergi ahlakı ve vergi uyumu seviyesini belirli bir seviyeye kadar artırabilir. Vergi ahlakını bu seviyeden daha yukarı artırmak ancak sosyal ve psikolojik faktörlere bağlıdır (Bilgin, 2011; 169). Bireyler arası güven düzeyi ve bireylerin devlete (kurumlara) olan güven düzeyi, sosyal sermayenin en önemli göstergesini oluşturmaktadır. Güven faktörü etrafında sosyal sermayenin vergi ahlakı ile olan ilişkisinin ortaya konması, sosyal sermayenin mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun bilinmesi açısından oldukça önemlidir.

3. Sosyal Sermaye ve Güven

Genel bir bakış açısı ile formel ve informel normları ve toplumsal bağları ifade eden sosyal sermaye kavramı, ekonomi üzerindeki etkileri açısından önemli bir boyuta ulaşmıştır. Sosyal sermaye kavramı önemini son yıllarda her alanda giderek arttırmış olsa da, çok daha önceleri Adam Smith, Karl Marks, Emile Durkheim, Thorstein Veblen ve

¹ *Sosyal normlar konusunda bkz: Alm & Torgler, 2004; Cialdini & Trost, 1998; Cialdini & Kallgren & Reno, 1991; Edlund & Aberg, 2002; Elster, 1991; Torgler & Schneider, 2004; Torgler, 2003(a); Torgler, 2003(b).*

Max Weber gibi teorisyenler tarafından sosyal sermayenin ekonomik kalkınma ve sosyal sorunların çözümlenmesinde önemine vurgu yapan çalışmalar ortaya konmuştur (Woodhouse, 2006: 83).

Edmund Burke, piyasaların işlerlik kazanabilmesini ahlaki ilkelerin ve sivil normların varlığına bağlamış, David Hume ise toplumsal uzlaşmanın kendiliğinden oluşabilmesinin temel ilkelerinden birinin güçlü bir ahlak duygusu olduğunu belirtmiştir. Adam Smith insanların sahip oldukları en temel nitelik olan rasyonellik gereği kendi menfaatleri peşinde koşarken, davranışlarını doğal ahlak yoluyla düzenlediklerini ortaya koymuştur (Woolcock, 1998: 161). Kavramın çerçevesine ilişkin bu önemli çalışmalar bir yana, kavramı ilk kez kullanan 1916 yılında Lydia Hanifan² olmuştur.

Sosyal sermaye, karşılıklı fayda için işbirliği ve koordinasyonu sağlayan güven ve ağırlar gibi sosyal organizasyonların bir özelliğini göstermektedir (Putnam, 1995: 67). Güven, sosyal sermayenin, toplumlardaki sosyal ve ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesi için çok büyük bir öneme sahiptir (Hammar, Jagers ve Nordblom, 2009: 239). Sosyal sermaye ile ilgili teorik ve ampirik çalışmalar, güveni sosyal sermayenin temel bir faktörü olarak ele almış ve güven üzerinden sosyal sermayenin boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Vatandaşların gönüllü uyumunun sağlandığı toplumsal faydası yüksek kanuni düzenlemelerin yapılabilmesi, devlet ve vatandaş arasındaki yatay ve dikey güvenin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Dikey güven devlet ile vatandaş arasında, problemlerin çözümüne yönelik işbirliği alanlarının kurulmasını ifade eder. Yatay güven ise ortak sorunların çözümünde, baskı ve güç oluşturma maliyetlerini düşürecek işbirliklerini ifade etmektedir (Scholz and Lubell, 1998: 399). Demokratik kurumlar tarafından kanunların ve düzenlemelerin toplumsal fayda gözetilerek yapılması, özellikle devlet ile vatandaş arasındaki işbirliğini (dikey güveni) ve vatandaşların bu kurallara uyumunu kolaylaştıracaktır.

Vergi ahlakı ve güven arasındaki ilişki bu bağlamda ele alındığında, vatandaşların vergiye gönüllü uyumu ile güven arasındaki ilişkinin dikey güven ile ilgili olduğu söylenebilir. Vergiler vatandaşlar tarafından devletin pozitif davranışlarının karşılığında yapılan bir fiyat ödemesi olarak görülebilmektedir (Torgler, 2004: 6). Vatandaşlar tarafından bu fiyatın ödenmesine ilişkin olarak ortaya çıkan içsel motivasyonun en temel kaynağı şüphesiz ki devlete, kamu kurumlarına olan güvenidir.

Vergi ahlakı ve güven arasındaki ilişki, devlet ve vatandaş arasındaki ilişkinin nasıl olacağını düzenleyen anayasa düzeyi ve mevcut politik süreçle yönelik vatandaşların tatmin düzeyi olmak üzere iki seviyede analiz edilebilir (Torgler, 2004: 7). Anayasa, vatandaşların adalet ve devlet ile vatandaş arasındaki güven algılamasında önemli bir yere sahiptir. Vergi ile ilgili anayasada yer alan hükümler etrafında oluşturulacak yasal sistem, bütünüyle anayasanın etkisinde kalmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut politik sürecin bütün uygulamalarının, vatandaşın beklentisine uyumu ve vatandaşın tatmin düzeyi güven algılamasını ve dolayısıyla vergi ahlakını etkileyen önemli bir faktördür. Mükellefin vergi ile kamu hizmeti arasında kurduğu ilişki, verginin politik süreç içerisinde kullanımının dikey güvenin oluşumunda ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanmasında yaptığı katkıları daha önemli hale getirmektedir.

Devlete olan güven çok çeşitli faktörlerden oluşan ve vergiye gönüllü uyumu etkileyen önemli bir değerdir. Devlete olan güven anayasal ve yasal sisteme, genel olarak adalet anlayışına, mükelleflerin kamu hizmetlerinden elde ettiği tatmin düzeyine, kamu hizmet sağlayıcıları ile mükellefler arasındaki ilişkilerin düzeyine ve diğer mükelleflerin vergiye uyumuna bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir.

Devlet ile vatandaş arasındaki güvenin tesisinin, kurumsal vatandaşlık davranışlarını geliştirmesi beklenmektedir. *Kurumsal vatandaşlık davranışı* bireylerin formel davranışlarının ötesinde, içsel motivasyon kaynaklı olarak gönüllük esasına bağlı oluşturdukları davranışlardır. Kurumsal vatandaşlık kavramının gelişmesine yönelik en etkili faktörlerden birisi güvenidir. Güven ile birlikte ceza sistemine dayanmayan, zorlayıcı olmayan, tamamen informal kurallara yönelik içsel motivasyonun geliştiği kurumsal vatandaşlık davranışlarını görmek, vergiye gönüllü uyumu arttırabilecektir.

2 Bkz. Hanifan, L. J. (1916) 'The rural school community center', *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67: 130-138, Hanifan, L. J. (1920) *The Community Center*, Boston: Silver Burdett.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun en temel belirleyicisi vergi ahlakı ve sosyal sermayenin belirleyicisi güven arasındaki ilişkinin ortaya konmasına yönelik çalışmaların büyük bir bölümü, iki faktör arasındaki pozitif ilişkiye vurgu yapmıştır. Güven ve vergi ahlakı arasındaki ilişki, dışsal zorlama olmaksızın, vergiye uyuma yönelik mükelleflerin içsel motivasyonlarının sağlanmasına yönelebilecek önemli bir etkileşim ortaya koyabilmektedir. Bu açıdan vergi ahlakının belirleyicilerinin ve özellikle güven ile ilişkisinin ampirik analizi, ilişkinin yönü ve etkisi bakımından çok büyük önem arz etmektedir.

4. Veriler, Model ve Yöntem

Vergi ahlakının belirleyicileri ya deneysel ya da ampirik olarak analiz edilmektedir (Doerrenberg ve Peichl; 2010). Torgler (2007) konu ile ilgili deneysel çalışmaların eksikliğinden bahsetmiş ve daha çok deneysel çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Yeni anket veri kaynakları vergi ahlakının bağımlı değişken olarak kullanılmasına ve vergi ahlakını etkileyen faktörleri araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu kaynakların en yaygın olarak kullanılanlarından biri de Dünya Değerler Anketidir (Torgler, 2007).

Bu çalışmada da Dünya Değerler Anketinin 2008 yılı verileri kullanılmıştır. Dünya Değerler Anketi araştırmacılara uluslar arası karşılaştırmalar için önemli bir veri kaynağını sunmaktadır. Literatürde, aşağıdaki sorunun cevabı vergi ahlakı düzeyini belirlemek için kullanılmaktadır.

“Şimdi size bazı görüşler veya davranışlar okuyacağım. Bunları ne ölçüde doğru ve haklı, ne ölçüde yanlış ve haksız buluyorsunuz? Eğer bir davranışı kesinlikle yanlış/haksız buluyorsanız cetvelde “1” puanı, tamamen doğru/haklı buluyorsanız “10” puanı seçiniz. Ya da arada bir puan seçiniz..... Fırsatını bulduğunda vergi kaçırarak”

Dolayısıyla anket sonuçlarına 1 puanını daha çok veren ülkelerin vergi ahlakının yüksek olduğunu, 10 puanı daha çok veren ülkelerinde vergi ahlakının daha düşük olduğu söylenebilir. Dünya Değerler Anketinin vergi ahlakı ile ilgili bu sorusu literatürdeki birçok çalışmada veri olarak alınmış ve analizlerde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada vergi ahlakı değişkeni literatürdeki di-

ğer çalışmalarda olduğu gibi 1 – 10’lu ölçeklendirilmeden 0 – 3’lü 4 dereceli ölçeklendirme şekline dönüştürülmüştür (Torgler, 2007).

Çalışmada vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişki incelenmektedir. Literatürde sosyal sermaye kavramının ölçümü Dünya Değer Anketi kullanılarak yapılmaktadır. Birçok çalışmada aşağıdaki Dünya Değerler Anketinin 7. sorusu sosyal sermaye değişkeni olarak kullanılmıştır. “Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?” Bu soruya verilen “Evet” cevaplarının oranı, o ülkedeki sosyal sermaye birikimi göstermektedir. “Evet” cevaplarının çokluğu, o ülkedeki sosyal sermaye birikiminin yüksekliğini göstermektedir (Bkz. Kargül ve Dündar, 2006, Bjørnskov ve Svendsen, 2003).

Literatürde vergi ahlakını etkileyen faktörler farklı şekillerde kategorize edilmiştir. Genel olarak vergi ahlakını etkileyen faktörleri kişisel faktörler, sosyal ve kültürel faktörler, ekonomik faktörler ve politik ve hukuki faktörler olarak sınıflandırılmaktadır (Sağbaş & Bağoğlu, 2005; İzgi ve Saruç, 2011; 2005; Aktan & Çoban, 2006; Dell’Anno, 2009; Torgler, 2007; Alm & Gomez (2008) yaptıkları çalışmada vergi ahlakını belirleyen faktörleri sosyo-ekonomik ve sosyal sermaye olarak ikiye ayırmıştır. Bu çalışmada da vergi ahlakını açıklayan faktörler literatürde yapılan çalışmalar ışığında belirlenmiştir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak vergi ahlakı kullanılırken açıklayıcı değişken olarak sosyal sermaye ölçümü ile birlikte literatürde vergi ahlakını açıklamak için sıklıkla kullanılan dindarlık, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, iş durumu, hükümete güven, demokrasi ve adalet sistemine güven değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan model aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur (Torgler, 2007, Daude vd, 2012).

$$VA_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad 1$$

$$X_{it} = x_1 + x_2 + \dots + x_n$$

Formül 1’de VA vergi moralini göstermektedir. Xit ler ise vergi ahlakının belirleyicilerini göstermektedir. Çalışmada vergi ahlakının belirleyicileri ola-

rak; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, istihdam durumu, din, hükümete güven, hukuk sistemine güven, demokrasi, şehir büyüklüğü ve sosyal sermaye değişkenleri kullanılmıştır.

Modelde kullanılan değişkenler ile ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’e göre vergi ahlakının ortalama değeri 2.07’dir. Sosyal sermayenin göstergesi olarak kullanılan güven değişkeninin ortalama değeri ise 1,69’dır.

Tablo 1 Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks
Vergi Morali	66786	2.072934	1.240079	0	3
Din	63302	.7111308	.4532406	0	1
Kadın	66774	.5549615	.4969738	0	1
Yaş: 30 – 49	66496	.3553146	.4786121	0	1
Yaş: 50 ve üstü	66496	.4268828	.4946287	0	1
Evli	66325	.5412439	.4982998	0	1
Dul	66325	.1041689	.3054818	0	1
Boşanmış	66325	.0683453	.2523394	0	1
Eğitim	39934	4.076626	1.946763	1	8
Tam Zamanlı İş	66291	.3873527	.487149	0	1
Yarı Zamanlı İş	66291	.0580018	.2337487	0	1
Serbest Meslek	66291	.0590578	.2357346	0	1
Askeri Hizmet	66291	.0008749	.0295665	0	1
Emekli	66291	.2208897	.4148494	0	1
Ev Hanımı	66291	.0876439	.2827784	0	1
Öğrenci	66291	.0637341	.2442806	0	1
İşsiz	66291	.1013561	.301802	0	1
Hükümete Güven	63778	2.196792	.8835932	1	4
Demokrasi	62712	2.380039	.7989478	1	4
Adalet Sistemine Güven	63859	2.428835	.885426	1	4
Sosyal Sermaye	64156	1.694401	.4606642	1	2
Şehir Büyüklüğü	62087	4.353375	2.457626	1	8

Çalışmada vergi ahlakını etkileyen faktörlerin araştırılmasında benzer yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler içinde sıralı probit yöntemi literatürde en çok kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. (Bkz. Bilgin, 2011, Gökbunar A. R., 2007, Torgler, 2007, Daude vd. 2012, Hug ve Spörri, 2011). Bu çalışmada da Formül 1’deki model, sıralı probit yöntemi ile Stata 11 paket programı kullanılarak tahmin edilmiştir.

Sıralı probit model tahmininde denklemin doğrusal olmayan bir formda olmasından dolayı tahmindeki katsayılar büyüklük olarak yorumlanamamakta, ancak işareti yorumlanabilmektedir. Bunun için sıralı probit modellerinde marjinal etkiler önem ka-

zanmaktadır. Marjinal etkiler, bağımsız değişkeninin bir birim arttığında bağımlı değişkeninin en yüksek değeri üzerindeki sayısal etkisinin tespit edilmesini sağlar (Bilgin, 2011).

5. Bulgular

Tablo 2 sıralı probit modelinin sonuçlarını göstermektedir. Vergi ahlakının bağımlı değişken olarak kullanıldığı modelde literatürde kullanılan bireysel ve sosyo-ekonomik faktörler ile sosyal sermayeyi açıklayan güven değişkeni de açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 2 Sıralı Probit Model Tahmin Sonuçları

Vergi Morali	Katsayılar	Standart Hata	z-değeri	Marjinal Etkiler
Din	.1723855	.0156137	11.04***	.1723855
Kadın	.0758659	.0147423	5.15***	.0758659
Yaş: 30 – 49	.1121106	.0239655	4.68***	.1121106
Yaş: 50 ve üstü	.2002958	.0261241	7.67***	.2002958
Evli	.1367756	.0252513	5.42***	.1367756
Dul	-.0444348	.0990644	-0.45	-.0444348
Boşanmış	-.0588535	.0543075	-1.08	-.0588535
Eğitim	.0140291	.0038993	3.60***	.0140291
Tam Zamanlı İş	-.0297852	.0487774	-0.61	-.0297852
Yarı Zamanlı İş	-.0097658	.0549283	-0.18	-.0097658
Serbest Meslek	-.0660747	.0537769	-1.23	-.0660747
Askeri Hizmet	-.0526871	.258732	-0.20	-.0526871
Emekli	.1577521	.0504216	3.13***	.1577521
Ev Hanımı	.105055	.0526375	2.00**	.105055
Öğrenci	.0126609	.0876018	0.14	.0126609
İşsiz	.1433496	.053059	2.70***	.1433496
Hükümete Güven	.0264833	.0095863	2.76***	.0264833
Demokrasi	-.0086657	.0100974	-0.86	-.0086657
Adalet Sistemine Güven	.0745927	.0090901	8.21***	.0745927
Sosyal Sermaye	.0572143	.0151996	3.76***	.0572143
Şehir Büyüklüğü	-.005715	.0029026	-1.97**	-.005715

Not: * %10, ** %5, *** %1 anlamlı katsayıları göstermektedir.

Din, toplumsal yaşamda insan tutum ve davranışlarını belirleyen ve etkileyen çok önemli bir faktördür.³ Vergi ahlakı ile ilgili yapılan çalışmalarda din, vergi ahlakını açıklayan önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Dindarlık vergi ahlakını artırmaktadır (Torgler, 2005; Torgler 2003). Yaşamını dini referanslara dayalı olarak belirleyen bireylerin, vergileme konusunda dinin emir ve yasaklarına uyma eğiliminde olması beklenmektedir. Çalışmada da dindarlık ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık değişkeninin marjinal etkisi ise 0.17'dir.

1986 yılında Betty R. Jackson tarafından yapı-

lan çalışmada cinsiyet farklılıklarının vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelenmiş ve 1987 yılında J.C. Bardly'nin çalışmasına benzer şekilde kadınların vergi değişikliklerine karşı daha itaatkar davranışlarını ortaya koymuşlardır (Peggy, 2003). Jackson ve Jaouen 1989 yılında yaptıkları çalışmada vergi cezaları ile vicdan azapları arasında algılama düzeyinin karşılaştırmış ve kadınların vicdanlarında duyacakları ıstırapın yasal vergi cezalarının daha üstünde tuttıkları sonucuna ulaşmıştır (Hasseldine, 2003: 521). Modelde vergi ahlakı ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi ölçmek için literatürde sıklıkla kadın referans grubunun kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada da vergi ahlakı ile kadın referans grubu arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Vergi uyumu literatüründe erkeklerinin vergiye uyumunun kadınlara göre daha az olduğunu göstermektedir. Çalışmada literatüre uygun sonuç elde edilmiştir (Torgler, 2006).

3 Vergi ödeme ve ödememe tutum ve davranışlarının belirleyicisi olarak din konusunda bkz: Torgler, 2006; Lipford & McCormick & Tollison, 1993; Iannaccone, 1998; Hull, 2000; Hull & Bold, 1998; Hardin, 1997.

Çalışmada yaş grubu 30 – 49 yaş aralığı ve 50 ve yaş üstü olarak iki düzeyde ele alınmıştır. Analiz sonucuna göre, vergi ahlakı ile yaş arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yaş değişkenlerinin marjinal etkileri ise sırasıyla 0.11 ve 0.20. Yaş grupları açısından 50 ve üstü yaş grubunun marjinal etkisinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Medeni durum vergi sistemiyle etkileşim halindedir. Vergi uyumu seviyesinde ise farklılıklar olabilir. Bu farklılıklar, evli ve evli olmayanlara uygulanan farklı vergi uygulamalarına dayanıyor da olabilir (Gökbunar, Selim ve Yanıkkaya, 2007). Literatürde yer alan diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da medeni duruma ilişkin göstergeler vergi ahlakını açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Sıralı probit analiz sonucuna göre, medeni durumu evli olan ile vergi ahlakı arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Medeni durumu evli olanların marjinal etkisi ise 0.14'dür. Medeni durumu evli olanların risk alma motivasyonlarının azlığı vergiye gönüllü uyumu ve vergi ahlakını pozitif yönde etkilemektedir.

Eğitim ile vergi ahlakı arasındaki ilişki hem pozitif hem de negatif yönlü olabilir. Eğitimli bireylerin vergi kanunları ve mali ilişkiler hakkında daha çok bilgiye sahip oldukları düşünülmektedir. Bu nedenle eğitimli bireylerin kamunun fayda ve hizmetleri konusunda eğitimsiz bireylere göre bilinçli oldukları söylenebilir. Bu durum vergi hükümetin faaliyetlerini ve özellikle de vergi gelirlerini nasıl harcadıkları konusunda daha eleştirel bir bakışa sahiptirler. Bunun yanında vergi moralini olumsuz etkileyen vergi kaçırma ve vergiden kaçınma fırsatlarından haberdar olabilirler (Torgler ve Schneider, 2005). Çalışmada eğitim ile vergi ahlakı arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

İstihdam durumu bireylerin vergi ahlakını düzeylerini açıklayan değişkenler arasında yer almaktadır. İstihdam durumu ile ilgili standart argüman serbest meslek sahiplerinin daha fazla vergi kaçırıcılarıdır (Torgler, 2006). Çalışmada emekli, işsizler ve ev hanımları ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu değişkenlerin marjinal etkileri ise sırasıyla 0.16, 0.14 ve 0.10'dur.

Ampirik bulgular devlete, kamu kurumlarına ve hukuk sistemine olan güven ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Torgler, 2004: 2; Torgler, 2003c: 129; Scholz ve Lubel, 1998: 412; Dijke ve Verboon, 2010: 90;). Alm & Gomez (2008) yaptıkları çalışmada, İspanya'da vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi Probit analiz kullanılarak incelemiştir. Çalışmada vergi ahlakı bağımlı değişken olarak alınmış, açıklayıcı değişkenler ise sosyo-ekonomik değişkenler ve sosyal sermaye değişkenleri olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışma sonucunda, iki başlık altında toplanan açıklayıcı değişkenler ile vergi ahlakı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmuştur.

Torgler (2004) Dünya Değerler Anketi verilerini kullanarak yaptığı çalışmada vergi ahlakı ve güven arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki bulmuştur (Torgler, 2004). Kogler ve diğerleri, farklı üniversitelerde 1319 öğrenci ile yaptıkları anket verilerine dayalı olarak yüksek vergi uyumunun ve düşük vergi kaçırma davranışının, yüksek güven şartlarında gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır (Kogler ve diğerleri, 2013). Devlete ve kamu otoriteleri olan güvenin, vergi ahlakı, dolayısıyla vergiye gönüllü uyum ve mükelleflerin içsel motivasyonları üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar, benzer şekilde vergi ahlakı ile güven arasında pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda hükümete güven ve sosyal sermaye değişkenleri ile vergi ahlakı arasında, her iki değişken açısından da pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hükümete ve daha özelinde kamu kurumlarına olan güvenin artması, mükelleflerin vergiyi ödeme konusundaki içsel motivasyonlarını, yani vergiye gönüllü uyumunu arttıracak bir faktör olarak görülmektedir. Sosyal normlar, toplumsal ağlar ve güven faktörlerini içinde barındıran sosyal sermayenin gelişimi, toplumdaki işbirliği ve koordinasyona yönelik olarak toplumdaki motivasyon kanallarını çalıştırarak, vergi ahlakının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Güven ve sosyal sermayenin marjinal etkileri bakımından sırasıyla 0,02 ve 0,05 olan değerleri değişimin çok belirgin büyüklükte olmadığını göstermektedir.

Adalet sisteminin vergi ahlakı ile olan ilişkisi açısından ele alındığında, yine pozitif ve istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Adalet

sisteminin vergi ahlakı ile olan ilişkisini, yalnızca vergi cezaları ve yakalanma riski açısından ele almak doğru değildir. Bundan daha çok burada kurulan ilişki, hukuk sisteminin “adaletli” olma algısı ile ilgilidir ve mükelleflerin adil olarak algılandıkları bir hukuk sisteminin, vergi ahlakı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olması beklenmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişkinin analizidir. Vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişkinin analizi için Dünya Değerler Anketi'nin 2008 verileri kullanılmış ve sıralı probit modeli yardımı ile elde edilen veriler, etkinin yönü ve etkinin derecesi açısından değerlendirilmiştir. Vergi ahlakı ile sosyal sermaye arasındaki ilişki açısından elde ettiğimiz pozitif yönlü ilişki, sosyal sermaye ve güven düzeyinin, vergi ahlakını olumlu etkileyeceğini ve mükellefin vergiye gönüllü uyumunu arttıracığını ortaya koymaktadır. Sosyal sermaye ve güvenin marjinal etkileri açısından daha küçük katsayılara sahip olmaları etkinin yönünün pozitif olmakla birlikte, sosyal sermaye ve güvenin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin niceliksel olarak küçük değerlerde olduğunu göstermektedir.

Mükelleflerin vergi adalet sistemine, politika uygulayıcılara olan güveninin ve onlar tarafından uygulanan politikalara olan inancının yüksekliği, mükelleflerin vergi ahlak düzeyini arttıracak, ceza, yakalanma riski gibi dış faktörlerden bağımsız olarak vergiye gönüllü uyumu arttıracaktır.

Kaynakça

- AKTAN, C. C. (2012), “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, *TİSK İşveren Dergisi*, Ocak, 14 – 22.
- AKTAN, C. C. VE ÇOBAN, H. (2006), “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler”, *İçinde: (Ed.) C.C. AKTAN, D. DİLEYİCİ VE İ. Y. VURAL, Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 147-173.*
- ALM, J. & GOMEZ, J. L. (2008), “Social Capital and Tax Morale in Spain”, *Economic Analysis & Policy*, 38 (1), 73 – 87.
- ALM, J. & TORGLER, B. (2004), “Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe”, *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA) Working Paper No: 2004-14.*
- BILGIN, H. K. (2011), “Türkiye’de vergi ahlakının belirleyicileri”,

ODTU Gelişme Dergisi, 38, 167-190.

BJØRNSKOV, C. & SVENDSEN, G. T. (2003), “Measuring social capital – Is there a single underlying explanation?”, *Working Papers03-5, University of Aarhus, Aarhus School of Business, Department of Economics.*

CIALDINI, R.B. & TROST, M.N. (1998), “Social Influence: Social Norms, Conformity and Compliance”, in Gibert. D.G.; Fiske, S.T. & Lindzey, G. (eds), *The Handbook of Social Psychology*, 4. ed., vol.2, pp. 151-192, Boston, MA: McGraw-Hill.

CIALDINI, R.B.; KALLGREN, C.A. & Reno, R.R. (1991), “A Focus Theory of Normative Conduct: A Theoretical Refinement and Reevaluation of The Role of Norms in Human Behavior. in Berkowitz”, L.(ed), *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 24, 201-234. San Diego, CA: Academiz Press.

CULLIS, John G. & LEWIS, Alan (1997), “Why people pay taxes: From a conventional economic model to a model of social convention”. *Journal of Economic Psychology*, 18: 305-321.

DAUDE, C. & GUTIÉRREZ, H. MELGUIZO, Á. (2012), “What Drives Tax Morale?”, *OECD Development Centre, Working Paper No. 315.*

DELL'ANNO, R. (2009), “Tax evasion, tax morale and policy maker's effectiveness”, *The Journal of Socio-Economics*, 38, 988–997.

DIJKE, M. & VERBOON, P. (2010), “Trust in authorities as a boundary condition to procedural fairness effects on tax compliance”, *Journal of Economic Psychology*, 31, 80-91.

EDLUND, J. & ABERG, R. (2002), “Social Norms and Tax Compliance”, *Swedish Economic Policy Review*, 9, 201-228.

ELSTER, J. (1991), “Social Norms and Economic Theory”, *The Journal of Economic Perspectives*, 3(1), 99-117.

FELD, L. P. & FREY, B. S. (2002), “Trust breeds trust: How taxpayers are treated”, *Economics of Governance*, 3, 87-99.

GÖKBUNAR, A. R. SELİM, S. & YANIKKAYA, H. (2007), “Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma”, *Ekonomik Yaklaşım*, 18/63, sf. 69-94.

HAMMAR, H.; JAGERS, S.C. VE NORDBLOM, K. (2005) “Tax Evasion and Importance of Trust”, *Working Paper in Economics, Göteborg University and National Institute of Economic Research (NIER)*, No: 179.

HARDİN, R. (1997), “The Economics of Religious Belief”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 53, 259-278.

HASSELDINE, John, HITE, Peggy A. (2003), “Framing, Gender and Tax Compliance”, *Journal of Economic Psychology*, 24, 517-533.

HUG, S. & SPÖRRİ, F. (2011). *Referendums, trust, and tax evasion. European Journal of Political Economy*, 27, 120 – 130.

HULL, B.B. & Bold, F. (1989), “Towards an Economic Theory of The Church”, *International Journal of Social Economics*, 16, 5-15.

HULL, B.B. (2000), “Religion Still Matters”, *Journal of Economics*, 26, 35-48.

- Iannaccone, L.R. (1998), "Introduction to Economics of Religion", *Journal of Economic Literature*, 46, 1465-1496.
- İZGİ, K., & SARUÇ, N. T. (2011), "Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Anket Çalışması", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, No 2, 133 – 142.
- KOGLER, C. ve diğerleri (2013), "Trust and power as determinants of tax compliance: Testing the assumptions of the slippery slope framework in Austria, Hungary, Romania and Russia" *Journal of Economic Psychology*, 34, 169-180.
- LIPFORD, J.; MCCORMICK, R.E. AND TOLLISON, R.D. (1993), "Preaching Matters", *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2, 235-250.
- PUTNAM, R.D. (1995), "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, (1), 65-78.
- SAĞBAŞ, İ. BAŞOĞLU, A. (2005), "İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.VII, S.2, 123 – 144.
- SARUÇ, T. VE SAĞBAŞ, İ. (2003), "Vergi Etiğinin Ölçüçü: Türkiye Üzerine Bir Çalışma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt. V(II), 79-96.
- SCHOLZ, J. T. & LUBELL, M. (1998), "Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action", *American Journal of Political Science*, 42(2), 398-417.
- SLEMROD, J. (2003), "Trust In Public Finance", in Cnossen, S & Sinn, H.-W (eds), *Public Finance and Public Policy in the New Century*, Cambridge, MIT Press, 49-88.
- TORGLER, B. (2003a), "Does Culture Matter? Tax Morale in an West-German Comparison", *Finanz-Archiv*, 4, 499-528.
- TORGLER, B. (2003b). "Tax Morale and Institutions (revised)", *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*, Working Paper No: 2004-09.
- TORGLER, B. (2003c), "Tax morale, rule governed behaviour and trust", *Constitutional Political Economy*, 14, 119–140.
- TORGLER, B. (2005), "Tax morale in Latin America", *Public Choice*, 122 (1), 133–157.
- TORGLER, B. (2006), "The importance of faith: Tax morale and religiosity", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 61, 81–109.
- TORGLER, B. (2007), "Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis", *Edward Elgar Publishing*, Chentelham.
- TORGLER, B. (2004), "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*, Working Paper No: 2004-05
- TORGLER, B. VE SCHNEIDER, F. (2005), "Attitudes Towards Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis", *Empirica*, 32, 231–250.
- TORGLER, Benno (2002), "Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments", *Journal of Economic Surveys*, 16(5): 657-683.
- TOSUNER, M. DEMİR, İ. C. (2009), "Vergi Ahlakının Sosyal Ve Kültürel Belirleyenleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, 1-15.
- TOSUNER, M. VE DEMİR, İ.C. (2008), "Ege Bölgesi'nin Vergi Ahlak Düzeyi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt. X(II), 355-373.
- WOODHOUSE, Andrev (2006), "Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study", *Journal of Rural Studies*, No. 22, 83-94.
- WOOLCOCK, M. (1998), "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society*, 27, 151-208.